

МАЊИ ПРИЛОЗИ

O VAŽNOSTI SKADARSKOG KATASTRA IZ GOD. 1416.

U biblioteci sv. Marka u Mlecima čuva se (Ms. Brera № 94) veliki kodeks ispisan na 122 lista. Sačinjen je od notara ureda advogarije mle-tačke opštine, Petra de Odorico de Parma, na talijanskom jeziku. Kako veli uvodna latinska listina mletačkih dignitara u Skadru (izdana 10. novembra 1416.), u tom su „katastihu“ opisana „sva i pojedina sela čitavog skadarskog okruga i u gornjem i u donjem njegovom kraju, i imena stanovnika u tim selima i koliko je svaki od njih dužan plaćati. U tom kastihu sadržana su i zabilježena takodjer sva zemljišta opštine i njihove granice, a zabilježeno je i to, tko drži ta zemljišta i koliko ima da od njih plaća“ (in quo continentur et descripte sunt omnes et singule ville tocius contrate Scutari tam a parte superiori quam inferiori et nomina habitantium in dictis villis et quantum teneatur solvere unusquisque eorum. In ipso eciam catastico continentur et notata sunt omnia territoria communis et confinia eorum et annotatum est, quis ipsa territoria tenet et quantum pro ipsis territoriis solvere debet).

I

Vanredno važan je ovaj skadarski katastih ili zemljišnik s više razloga.

Važan je zato, što pruža najobilniji izvor za oblik i sadržaj sredovječnih naselja u jednoj od najzanimljivijih zona Balkana. Opisuje ljudsku pokrivaču politički, etnički, kulturno i vjerski najzamršenijeg kraja na zamršenom Balkanu i Jadranu, blizu antičke granice klasičnog rimsko-helenskog svijeta, uz jedan od dva glavna tranzverzalna puta s jadranskog mora u unutrašnjost Balkana,¹ na pograničnom tlu Vizanta i Rima, Srbije i Mletaka, gdje se je tada još tr'o trostruki, srpski, rumunjski i arbanski živalj, katoličanstvo i pravoslavlje, sve to uoči strahovite turske najezde koja je, iza toga, temeljito isprebacala naslage pučanstva na Balkanu.

Distrikt varoši Skadra^{1a} bio je veliki. Sezao je do jadranske obale, uz rijeke Bojanu i Drim preko Svetog Srgja do Viljeg polja (Uilipoia) kraj Medue, a na sjever do sela Tuzi kraj Podgorice, obuhvatajući znatan dio

¹ Cvijić, Geogr. položaj Makedonije i Stare Srbije (Beograd 1904.) str. 9., 14., 23.

^{1a} O distriktima dukljanskih i arbanskih varoši v. Šufflay, Städte und Burgen Albanien (Denkschriften Wiener Ak. 63, 1924) 39—41.

Donjeg Pilota.² Prema tada posvuda uobičajenoj podjeli svake veće provincije u gornju i donju,³ taj se je gradski okrug dijelio na „sotto Scutari“ i „sopra Scutari“ u spomenutom katastihu, „niže“ i „više Škōdra“ u srpskim poveljama.⁴ God. 1416. imao je 114 sela, 38 u gornjem, 76 u donjem kraju, sa 1237 kuća.

Taj se je okrug nalazio u stalnom i izravnom dodiru s jezgrom srpskog naroda, koje se je tek u kasno tursko doba pomaklo prema sjeveru. U njegovu susjedstvu, a djelomično i na njegovoj teritoriji, stala se razvijati baš tada malisorska i miriditska plemena koja tvore nukleus arbanaskog naroda.⁵

II

Važan je taj katastih i zato, što se je jedini potpuno sačuvao od svih sredovječnih *državnih* popisa ovakove vrste na Balkanu. Imade doduše, počev od dalmatinskih latinskih „polihirija“⁶ i „topika“ pa do grčkih zapisa na otočju egejskog mora,⁷ sačuvanih zemljišnika, ali to su privatni, manastirski popisi imanja. Jedino je hilendarski *πρακτικόν*, s tačnim popisom nekih grčkih sela na donjoj Strumici, zapravo *dio* službenog, ali izgubljenog vizantijskog katastra.⁸

Taj se je zemljišnik, nadalje, sačuvao jedini od svih, što su ih razne državne vlasti dale praviti na tom istom, skadarskom području. To naime nije ni jedini mletački katastih skadarskog okruga.

Već iz njega samoga vidi se⁹ da je u mjesecu maju 1403., za vrijeme vlade mletačkog komesara u Skadru, Donata de Porto, bio sastavljen prvi takav zemljišnik (*catasticum antiquum*). God. 1421. i opet je naložila mletačka vlada da se sačini „*catasticum novum*“ za Skadar, Drivast, Bar i Ulcinj.¹⁰

Nu Mlečani su tu zapravo tek uskrisili staru vizantijsku praksu koja je, pod Srbima, bila ponešto zamrla. Stara srpska država nije imala tačnih katastra. Kako to dokazuju obje dečanske hrizovulje (1330—1335) koje tačno popisuju sela i njihove stanovnike, vidjaju se ozbiljni pokusi u tom pogledu, nu ti su doskora napušteni.¹¹

Vizantijska imperija imala je tačne katastre, koji se zvali *ἀπογραφή*, *ἀναγραφή* ili *πρακτικόν*. Sadržavali su imena svih stanovnika, dakle i žena i djece; bila je tu upisana i stoka. Zemljišta bila su, kako to kaže ohridski metropolita Teofilakt, tako pomno izmjerena, te nije manjkalo ni toliko, koliko može skočiti buha.¹²

² Jireček, glasnik srp. geogr. društva. III 3 (1914) 160 = Thallóczy, Illyrisch-albanische Forschungen (München 1916) 1, 110.

³ Sp. Šufflay, Srbi i Arbanasi (Beograd 1925) 107.

⁴ Acta Albaniae 2, № 113, 391, 543.

⁵ Cvijić, Naselja 1, str. XXVI i Glasnik srp. geogr. društva 1 (1912) 196—202. Sp. Mžik, Mitt. Geogr. Gesell. 59 (Wien 1916) 112 i Hasert, Hettners geogr. Zeitschrift 22 (1916) 208.

⁶ Šufflay, Die dalmatinische Privaturkunde (Sitzb. Wiener Akad. 147, 1904) 40 № 5.

⁷ Bezobrazov, Viz. Vremeni 7 (1900) 103 Sp. Vasiljevskij, Žurnal min. prosv. 1880) 98—170 i 355—440.

⁸ Uspenskij, Materialy 8; Stojanović, Spomenik 3, 40—46.

⁹ Acta Albaniae 1, № 730.

¹⁰ Ljubić, Listine 8, 101.

¹¹ Jireček, Staat und Gesellschaft 2, 67.

¹² Uspenskij, Stědy piscovyh knig, Žurnal min. prosv. 231 (1884) januar 1—43; Nabludeni, a ib. 269 (1888) okt. 229—259. Sp. Uspenskij, Vizant. zemljemeri (Odesa 1888).

Pojedini retci u takovim knjigama zvali se *στίχος*; odatle ime zemljišniku *ἀκρόστιχον* ili *κατάστιχον*, a porezu na zemlju *ἀκροστικὸν τέλος*. U staroj srpskoj državi nazivao se porez u Baru i Budvi (1348) „akrostih“, a crkveni inventar „katastih“.¹³

U sredovečnoj Italiji, napose u gradovima, postojali su, nadovezujući na rimsko-vizantijsku praksu, slični ali daleko manje tačni katastisi.¹⁴ Kako su se u ovakove opštinske zemljišnike stali unositi svi prenosni zemljišta obavljena redovito pred notarom, to ti katastisi pomalo prelaze u notarske knjige (imbreviature). Takav prelaz dade se, osobito lijepo, zapaziti u dalmatinskim gradovima, gdje, kao na pr. u Dubrovniku i Kotoru, notarske knjige još dugo nose ime „catasticum“.¹⁵

Turci su, umah na početku, nadovezali dosta tačno na vizantijsku praksu. Iz dubrovačkih spomenika vidi se na primjer da su oni između 1475—1515 u Bosni i Hercegovini proveli katastar (1475 ad faccendum descriptionem sandzachatus Cherezegovine), popisali tačno zemlju i sve ljude na njoj.¹⁶ I Turci zvali su ovakove knjige „katastih“.

Danas, nakon proučavanja golemog materijala što ga pružaju koncem prošlog stolecja otkriveni papirusi, znade se da je kolijevka i rimske i vizantijske katastralne prakse ležala u Egiptu, gdje je provincijalno pravo već odavna otkrilo temeljnu misao naše moderne gruntovnice.¹⁷

III

Važan je ovaj mletački spomenik i za historiju arbanaskih plemena. Tu se, među inim, prvi put javlja ime Malisora i Miridita.¹⁸ Poglavitito na njegovu temelju izradio je Stojan Novaković svoju izvrsnu studiju o ponijarima i starosrpskom selu.¹⁹

Iz tog se katastih jasno vidi da je sredovječno sjeverno-arbanasko selo, u opreci prema južno-arbanaskom, grčkom, bugarskom i hrvatskom selu, pripadalo, kao i danas, razbijenom tipu²⁰ jednako kao što i srpsko selo, osobito nakon turske najezde, gdje je trebalo, početkom 19. vijeka vrlo energičnog „zbijanja i ušoravanja“.²¹

Jedino pomoću tog izvora bilo je moguće rastumačiti postanak interesantnih imena arbanaskih sela Gruemir i Bukemir, „Lijepa žena“ i „Lijepi hljeb“, koja poslije postaju i plemenska. Iz jednog zapisa ovoga katastra,

¹³ Jireček, Staat 2, 67; Šufflay, Städte 43.

¹⁴ Rezasko, Dizionario (Firenze 1886) 174 (catastico). Sp. Šusta, Zur Geschichte der Urbarialaufzeichnungen, Sitzb. Wiener Akad. 138 (1898).

¹⁵ O tom potanje Šufflay, Städte und Burgen 79.

¹⁶ Te je spomenike izdao Truhelka, Bosanski Glasnik 23 (1911) 319—320. God. 1497. piše sultan Bajezid II Dubrovčanima srpski, kako mnogi ljudi „koji su pisani pod Hercegovu zemlju“ bježe na dubrovačko područje. Sultan zapovijeda „kada primite *katastih* više pisanog emina da vidite koji gode človek bude upisan u njemu da se baci natrag (Truhelka ib. 113). Sp. Truhelka, Die geschichtliche Grundlage der bosnischen Agrarfrage (Sarajevo 1911,) 6.

¹⁷ Najbolje o tome piše Mitteis, Neue Rechtsurkunde aus Oxyrihinchos, Archiv für Papyrusforschung 1 (1901) 186—196. Sp. Naber ib. 319.

¹⁸ Šufflay, Povijest sjevernih Arbanasa, Archiv za arb. starinu 2 (1924) 200 i 231.

¹⁹ Glas srpske akademije 24 (1893).

²⁰ Cvijić, Naselja 1, str. LXXXI i Balkansko poluostrvo (Zagreb 1922) 317—330; Šufflay, Archiv za arb. starinu 2, 230. O hrvatskom selu Pilar, Das Bauernhaus in Kroatien (Zagreb—Dresden 1911), 3.

²¹ Djordjević, Glasnik srp. geogr. društva III 3 (1914) 102.

gde se govori o „mjestu koje je prozvano k Lijepoj Slovenki“ (logo che vien dito a la Bella Schiava), postaje naime jasno da su oba spomenuta sela tako nazvali skadarski gradjani i trgovački putnici po tamošnjim konačistima (albergo), po nekoj lijepoj stanjanki, odnosno po lijepom hljebu koji se je ondje dobivao.²²

U tom katastihu spominje se „villa Oseti, cavo Piero Oseti“, a imade takovih Oseta (Osetti, Ochsete) rastepenih i po drugim selima. Nema dvojbe, da su to potomci kršćanskih Oseta iz Kavkaza, koje su Rusi i Srbi nazivali „Jasi“, a koji su pod kraljem Urošem II (1296—1321) došli u Srbiju kao vojni plaćenici.^{22a}

I taj velevažni antropogeografski spomenik nije još do danas potpuno publiciran! Tek djelomično (fol. 37—114) izdao ga je Šime Ljubić (Starine 14, Zagreb 1882.; 31—53). Već prije njega dobro ga je proučio Makušev (Istoričeskija raziskanja o Slavjanah v Albaniji, Varšava 1871) i citirao neka mjesta, što ih nije izdao Ljubić. Imali su taj rukopis u ruci i neki Italijani²³ i rumunjski naučenjak Jorga.²⁴ Kako pripovijeda Jireček,²⁵ pokazao mu je Franjo Miklosich nešto pred svoju smrt „za tisak spremni, kolacionirani prepis ovoga katastra“. Gdje je sada taj prepis ne zna se.

Što nije dospio učiniti Miklosich, trebalo bi da se svrši. Skadarski katastih valjalo bi čim prije potpuno publikovati, bilo u djelu Acta et diplomata Albaniae,²⁶ ako se ovo nastavi, bilo posve zasebno.

Dr. Milan Šufflay.

НАШ ВОЈНИ ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ И ЊЕГОВ РАД

Има већ више од године дана од како наш В. Г. И. издаје поједине листове — нове специјалне карте 1:100.000. Већ прве секције су показале, да је ова наша нова тековина од великог културног значаја. О њима је говорено раније. Сматрам да ће бити од користи, да се исто тако укратко прикаже и развој рада нашег Војног Географског Института, који је творац те карте.

Да би се боље уочио значај рада нашег В. Г. И. биће потребно да се бар у главним потезима осврнемо на развитак картографије Балканског Полуострва и наших земаља.

Картографија Балканског Полуострва и наших земаља има доста дугу историју. Она је у главним цртама доста позната;¹ али се још

²² Šufflay, Archiv 2, 215.

^{22a} Šufflay, Srbi i Arbanasi 76. Sp. Jireček, Geschichte der Serben II 1, 36.

²³ Archivio Veneto, 29 (1885) 20.

²⁴ Notes et extraits (Paris 1899) 1, 254.

²⁵ Christliches Element (Sitzb. Wiener Akad. 136, 1897) 20 № 2. Sp. Glasnik srp. geogr. društva III 3 (1914) 160 = Thallóczy, Illyrisch-alb. Forschungen I, 110.

²⁶ O nastavku tog znanstvenog poduzeća pišem u Archivu za arb. starinu 3 (1925).

¹ Vincenz Haardt von Hartenthurn. Die Karthographie der Balkanhalbinsel im XIX Jahrhunderte (Mittheil. d. k. k. Militär-Geographischen Institutes XXI—XXII Bd. 1901/3.). Ова је студија допуњена напоменама Радоја Дединца у V св. Прегледа Географске лиџерајуре Балк. Пол. с. 6.

На историју картографије Балканског Полуострва осврнуо се и Ј. Цвијић у више својих радова и реферата (Структура и подела планина Балканског Полуострва LXIII Глас С. К. А.; Балканско Полуострво и јужнословенске земље; реферати у Прегледу, с. 3. и 4.).